

Wandelen en toegankelijkheid

Bedreigingen en knelpuntgebieden

Stichting

ReCREATie

Kennis- en Innovatiecentrum

colofon

©Stichting Recreatie, mei 2002

Auteurs: drs. E.J Bruls, drs. A.J. van Golen en dr.ir. M. van Middelkoop

Kaarten: drs. J.M.C. Duiker & drs. T.R. Luiten (mb.v. geografisch
informatiesysteem BORIS)

In opdracht van: Directie Groene Ruimte en Recreatie, Ministerie van Landbouw,
Natuurbeheer en Visserij

Uitgever: Stichting Recreatie, Kennis- en Innovatiecentrum

Raamweg 19

2596 HL Den Haag

telefoon 070-427 54 54

fax 070-427 54 13

e-mail secretariaat@kicrecreatie.agro.nl

website: www.stichtingrecreatie.nl

INHOUDSOPGAVE

1	Inleiding	5
2	Kwaliteit van het landelijk gebied voor wandelen	7
2.1	Indicatoren voor kwaliteit	7
2.1.1	Bereikbaarheid	8
2.1.2	Toegankelijkheid en/of openstelling	8
2.2	Wandelaars en hun routes	10
2.2.1	Wensen	10
2.2.2	Infrastructuur	11
3	Knelpuntgebieden en bedreigingen	13
3.1	Algemene knelpunten voor wandelroutes	13
3.2	Inventarisatie van knelpuntgebieden	15
3.2.1	De potentiële recreatiedruk in kaart (vraag)	15
3.2.2	De kwaliteit van het landelijk gebied voor wandelen in kaart (aanbod)	17
3.3	Schets van de knelpuntgebieden voor wandelen	21
	Confrontatie van vraag en aanbod	21
3.3.1	Amsterdam e.o.(inclusief het noorden van de provincie Noord-Holland)	21
3.3.2	Rotterdam e.o.	23
3.3.3	Haaglanden	24
3.3.4	Utrecht	24
3.3.5	Knooppunt Arnhem-Nijmegen (KAN) en Gelderse Vallei	25
3.3.6	Zwolle e.o.	25
3.3.7	Groningen (stad) e.o.	25
3.3.8	Brabantse stedenband (Breda, Tilburg, Eindhoven en 's-Hertogenbosch)	25
3.3.9	Zuid-Limburg	27
3.3.10	Twente en stedendriehoek Apeldoorn – Deventer – Zutphen	27
3.4	Conclusie	27
4	Oplossingsrichtingen	29
4.1	Juridische maatregelen	29
4.1.1	Recht van overpad (erfdienstbaarheid) en/of een algemene wet voor recreatief medegebruik	29
4.1.2	Aanpassingen aan wetten, regelingen en besluiten t.b.v. wegen en verkeer	30
4.1.3	Verplichtingen via de Grondexploitatiewet	31
4.2	Onderzoek	31
4.2.1	Fijnmazige inventarisatie van wandelpaden en -routes	31
4.2.2	Kosten van openstelling en beheer	32
4.3	Stimulering, subsidies en samenwerking	33
4.3.1	Subsidies en andere regelingen	33
4.3.2	Overige stimulatie en samenwerking	34
4.4	Marketing	35
	Literatuur	37
	Geïnterviewd	38

1 INLEIDING

Wandelen is de meest populaire vorm van vrijetijdsbesteding in het buitengebied. Het vormde in 1996 34% van de activiteiten tijdens dagtochten in het landelijk gebied (CBS). Het is bovendien gezond voor lichaam en geest. Mensen gaan wandelen om in beweging te zijn, maar ook om tot rust te komen, ruimte te ervaren en natuur te beleven. Wandelen in het landelijk gebied is voor velen een kennismaking met natuur en landbouw. Dat komt het maatschappelijk draagvlak daarvoor ten goede. Verder genereert wandelen als dagactiviteit jaarlijks circa 373 miljoen aan bestedingen (Wandelplatform LAW, 2000)

Wandelen lijkt een activiteit waar niets voor nodig is. Ruimte om op een aantrekkelijke manier te wandelen is echter minder vanzelfsprekend dan het lijkt. Zeker in de grote steden ben je al een uur onderweg voor je in het buitengebied bent. Laat staan dat je loopt over een groene en aantrekkelijke verbinding.

Het wordt alleen maar slechter. Waar verstedelijking is, komen steeds meer snel-, spoor- en waterwegen. Ze vormen barrières voor de wandelaar die dicht bij huis op pad wil. Ook in het landelijk gebied zelf zijn er ontwikkelingen die de wandelcapaciteit bedreigen, ondanks de vele inspanningen van overheden en particuliere organisaties om de variatie in wandelmogelijkheden en de toegankelijkheid van het landelijk gebied te vergroten.

Als bouwsteen voor het SGRII maakt de Stichting Recreatie in het voorliggende rapport inzichtelijk waar de knelpunten voor wandelen het grootst zijn en waarom.

Vooraf worden in hoofdstuk 2 de gebruikte kaarten toegelicht. Tevens wordt in dat hoofdstuk korte achtergrondinformatie gegeven door te beschrijven wat de indicatoren zijn voor wandelkwaliteit van een gebied; wat de betekenis is van de begrippen bereikbaarheid en toegankelijkheid; wat wensen zijn van wandelaars en hoe de infrastructuur voor wandelen er uit ziet.

In hoofdstuk 3 worden eerst algemene bedreigingen voor het netwerk van wandelroutes beschreven. Daarbij is onder meer bekeken in hoeverre (voorgenomen) bebouwing van gebieden met een hoge kwaliteit een bedreiging vormt voor de opnamecapaciteit van wandelaars. Daarna zijn knelpuntgebieden gezocht door gebieden met een hoge recreatiedruk te vergelijken met gebieden met lage kwaliteit voor wandelen. De zo gevonden gebieden worden gekenschetst naar bodemgebruik en aanwezige ruimtelijke functies. Daarbij worden specifieke knelpunten uitgelicht. Zo mogelijk worden er concrete oplossingen bij vermeld.

2 KWALITEIT VAN HET LANDELIJK GEBIED VOOR WANDELEN

In dit inleidende hoofdstuk wordt kort ingegaan op de indicatoren voor de kwaliteit van het landelijk gebied voor wandelen. Hierbij worden met name de begrippen bereikbaarheid en toegankelijkheid gedefinieerd. Tevens wordt geschetst wat wandelaars wensen en een indruk gegeven van de infrastructuur voor wandelen.

2.1 Indicatoren voor kwaliteit

Goossen, Langers en Lous (1997) hebben een set van indicatoren voor de recreatieve kwaliteiten in het landelijk gebied ontwikkeld. De 18 onderzochte kwaliteitskenmerken zijn onderverdeeld in indicatoren voor belevingswaarde en gebruikswaarde. Belangrijk daarbij is dat kwaliteit verschilt per recreatieactiviteit. Voor *wandelen* zijn deze kwaliteitseisen weergegeven in de onderstaande tabel.

Relatieve belang (%) van kwaliteitsindicatoren voor de recreatievorm wandelen

Indicator	Belang
Toegankelijkheid	19,78
Grondgebruik	16,18
Veiligheid	12,08
Mate van stilte	9,30
Drukke	7,44
Wandelmogelijkheden	5,17
Parkeerplaatsen	4,81
Wilde planten en dieren en observatiehutten	4,79
Honden	4,14
Gemarkeerde wandelroutes en informatiepanelen	3,39
Rustpunten	3,20
Reliëf	3,18
Oevers	2,06
Afstand (bereikbaarheid)	1,41
Openbaar vervoer	1,11
Bezienswaardigheden	0,87
Speelmogelijkheden	0,84
Verharding	0,24

Bron: Goossen, Langers en Lous (1997)

Uit de tabel blijkt dat *toegankelijkheid* het allerbelangrijkste kenmerk van het landelijk gebied is als het gaat om de kwaliteit voor wandelen. De indicator “toegankelijkheid” had in de studie van Goossen et al. (1997) de waarden “Vrij toegankelijk” (hoogste waardering), “Toegangskaart kopen of lidmaatschapskaart tonen” en “Niet toegankelijk, alleen langs wandelen” (laagste waardering).

Behalve toegankelijkheid zijn grondgebruik en de veiligheid belangrijk. De indicator *grondgebruik* had de volgende attributwaarden (in volgorde van aantrekkelijkheid: “bossen” (hoogste waardering), “zand-, heide- en duingebieden”, “oud klein stadje of dorpje met agrarisch grondgebruik”, “bossen afgewisseld met akkers of grasland of zand-, heide- en duingebieden”, “aangelegd recreatiegebied”, “akkers of grasland” en “industrie- of glastuinbouwgebied” (laagste waardering). Ten aanzien van (sociale en/of verkeerstechnische) *veiligheid* waarderen wandelaars als veilig bekend staande

gebieden uiteraard hoger dan gebieden die (voor een klein deel) bekend staan als onveilig.

Opvallend in de lijst met indicatoren is het relatief lage belang van bereikbaarheid voor de wandelkwaliteit van gebieden¹, terwijl in de literatuur veelvuldig wordt gewezen op het belang van een goede bereikbaarheid en toegankelijkheid van gebieden voor wandelen (en fietsen). Blijkbaar zien mensen het niet als een probleem om een langere afstand (per auto) af te moeten leggen om te kunnen wandelen. Overigens duidt de kwaliteitsindicator parkeerplaatsen, die wel tamelijk belangrijk wordt gevonden, er wel op dat veel mensen om te wandelen eerst de auto nemen. Vanuit het beleid, echter, is het wel van belang dat mensen in hun directe woonomgeving voldoende en goed bereikbare wandelmogelijkheden hebben zodat (onnodige) automobiliteit voorkomen kan worden. Omdat de begrippen bereikbaarheid en toegankelijkheid zowel in het onderzoek als in het beleid vaak in één adem genoemd worden als het gaat om de geschiktheid van gebieden voor de recreatie, wordt in het navolgende kort ingegaan op de betekenis van deze begrippen.

2.1.1 Bereikbaarheid

Het begrip *bereikbaarheid* heeft betrekking op de mate waarin het mogelijk is met een bepaald vervoermiddel binnen een acceptabele tijd bij of in een bestemming te komen (Dijkhuis en Schrauwen, 1991). De bereikbaarheid van groen is een belangrijk aspect bij het inspelen op de recreatieve vraag naar groen. Zonder goede verbindingen naar het groen vanuit de woning is het groenaanbod (bijvoorbeeld uitgedrukt in m² per huishouden) minder van waarde dan dit op eerste gezicht lijkt. De bereikbaarheid van groen rond de woongebieden van mensen is een belangrijk punt van aandacht en zorg in onderzoek en beleid (zoals GIOS-beleid, NVMMVN), want dit blijkt in veel gevallen een knelpunt te zijn.

Vooral wandelaars komen de stad moeilijk langs aantrekkelijke routes uit. Een van de knelpunten daarbij is het groot aantal barrières (spoorlijnen, wegen, woongebieden, industriegebieden, waterwegen) dat recreanten tegenkomt wanneer zij wandelend of met de fiets het buitengebied willen bereiken. Om deze barrières te omzeilen of omdat de afstand tot een wandelgebied te groot wordt zijn wandelaars vaak aangewezen op een andere vorm van vervoer. Dit kan het openbaar vervoer zijn, waarvan in het voorbeeldenboek *Stad en Ommeland* een Zwitsers voorbeeld wordt gegeven. Veelal kiezen wandelaars echter voor de auto. Naast goede verbindingen tussen stad en ommeland zijn ook onderlinge verbindingen tussen groengebieden van belang om de recreatieve waarde van deze gebieden te verbeteren. Opheffen van barrières op wandelpaden en aanleggen van samenhangende en herkenbare routestructuren spelen hierbij een rol.

2.1.2 Toegankelijkheid en/of openstelling

Toegankelijkheid heeft betrekking op de fysieke aspecten van een gebied. In dit geval gaat het om de mate waarin een bezoeker het gebied in kan, afhankelijk van onder meer de aard en omvang van het wegen- en padenstelsel (Grontmij, 1995). Dijkhuis en Schrauwen (1991) definiëren toegankelijkheid vooral vanuit een verkeerskundige optiek als zij stellen dat toegankelijkheid betrekking heeft op de mate waarin het mogelijk is met een bepaald vervoermiddel in de verschillende deelgebieden door te dringen. In de lijst met indicatoren voor de kwaliteit van gebieden voor wandelen,

¹ De attribuuwaarden voor deze indicator in het onderzoek waren: “binnen 5 km van huis”, “tussen de 5 en 10 km van huis” en “op meer dan 10 km van huis”.

tenslotte, stellen Goossen en zijn co-auteurs, dat met name voor wandelen, toegankelijkheid in termen van openstelling van het landelijk gebied een zeer belangrijke indicator van de kwaliteit van het landelijk gebied is (Goossen et al., 1997; Goossen en Langers, 1999).

Bij het begrip *openstelling* gaat het om de vraag of een bezoeker wel of niet in overtreding is als hij een bos- of natuurgebied ingaat (Grontmij, 1995). Dit begrip heeft dus vooral een juridische betekenis. In het nu voorliggende rapport wordt toegankelijkheid benaderd ofwel in termen van openstelling als (waar mogelijk) in termen van de fysieke aspecten.

De Grontmij (1995) onderzocht de (toenmalige) openstelling en toegankelijkheid van bos en natuur in Nederland (exclusief de grote wateren). Uit dit onderzoek bleek dat er verschillen bestaan tussen de verschillende delen van ons land. In de onderstaande tabel worden de resultaten samengevat.

Openstelling van terreinen in verschillende delen van Nederland

Regio	Volledig opengesteld	Opengesteld op wegen en paden	Beperkt opengesteld	Tijdelijk opengesteld	Afgesloten	Totaal (ha)
Noord	9%	76%	1%	1%	21%	105.667
Oost	1%	68%	4%	4%	21%	141.131
West *	3%	71%	2%	3%	20%	73.723
Zuid *	3%	70%	1%	4%	21%	106.326
Totaal	4%	70%	1%	4%	21%	426.847

* In de regio's West en Zuid zijn de defensie terreinen buiten beschouwing gelaten

Bron: Grontmij (1995)

Ten tijde van het onderzoek was 74% van de bos- en natuurgebieden volledig opengesteld of –zoals in de meeste gevallen - opengesteld op wegen en paden. 21% is afgesloten. Relatief gezien is de hoeveelheid afgesloten gebieden voor de regio's redelijk gelijk; in absolute zin beschikt het Westen over de kleinste hoeveelheid afgesloten natuur en het Oosten de grootste. Een ander opvallende constatering van de studie van Grontmij (1995) is dat de toegankelijkheid van droge natuurgebieden veel groter is dan de toegankelijkheid van natte natuurterreinen. Een van de redenen is dat de natuurwaarden van veel natte natuurgebieden vaak erg kwetsbaar zijn voor betreding en verstoring.

In het onderzoek is ook gekeken naar paddichtheid. Het merendeel van de op wegen en paden opengestelde terreinen heeft een redelijke hoge paddichtheid van 50-75 m/ha (41%) waarbij de regio's Oost en Zuid wat dit betreft de hoogste toegankelijkheid kennen (62% uitgaande van het criterium van > 50m/ha).

Overigens is het genoemde onderzoek niet geheel zonder kritiek ontvangen. Kloosterman (1996), bijvoorbeeld, vertaalde de absolute cijfers in het onderzoek naar de CBS-bevolkingsaantallen, en kwam tot een heel ander plaatje. In de onderstaande tabel wordt duidelijk waarom: door de onevenwichtige verdeling van de bevolking over Nederland blijken mensen in het westen van het land beduidend minder opengesteld groen per persoon ter beschikking te hebben dan elders in het land.

Hoeveelheid (niet-)opengesteld bos- en natuurterrein in m2 per persoon

Regio	Opengestelde m2 per persoon	Niet-opengestelde m2 per persoon
Noord	500	138
Oost	400	104
West	82.5	21
Zuid	200	55
Totaal	200	57

Bron: Kloosterman (1996)

Het ministerie van LNV stimuleert de openstelling van natuurgebieden, onder meer via de subsidies aan terreinbeheerders. Daarmee is openstelling bij veel grote terreinorganisaties de laatste jaren van toenemend belang geworden en is het percentage op één of andere wijze opengestelde gebieden inmiddels toegenomen.

2.2 Wandelaars en hun routes

2.2.1 Wensen

Het onderzoek van Elzinga en Tiebosch (1997) biedt inzicht in de sociaal-demografische kenmerken, de motieven en de wensen van lange-afstand-wandelaars. Lange-afstand-wandelaars kunnen verdeeld worden in twee categorieën: de frequente en de incidentele wandelaars. De eerste groep behoort vaak tot de leeftijdsklasse van 30 tot 60 jaar en er zijn procentueel weinig wandelaars jonger dan 25 of ouder dan 60. De frequente wandelaars zijn veelal hoger opgeleid, en van deze groep heeft driekwart een 'boven-modaal' inkomen. Zowel de frequente als de incidentele lange-afstand-wandelaars zijn in grote mate afkomstig uit een gemeente met een stedelijk karakter.

Lange-afstand-wandelaars zijn meestal te vinden in groepen met twee personen, waarbij de eigen partner vaak het gezelschap vormt. Een verwaarloosbaar aantal wandelaars loopt routes in groeps- of clubverband. De lange-afstand-wandelaar legt doorgaans tussen de 15 en de 30 kilometer per dag af met een gemiddelde snelheid van 4 kilometer per uur. De sportieve prestatie staat niet voorop, want het gaat vooral om het genieten van de omgeving tijdens de tocht. Het voor- en naseizoen zijn de meest favoriete jaargetijden om te wandelen. Als motieven voor het wandelen van lange afstanden worden vaak genoemd: het contact met de natuur, landschapsbeleving, rust en ontspanning en ongeorganiseerdheid (de vrijheid om te gaan en te staan waar je wilt).

Men volgt liefst een route over onverharde paden, die echter wel gemarkeerd moeten zijn omdat de wandelaar niet zelf zijn route wil zoeken door het gebied. Bovenal is het belangrijk dat er tijdens de wandeling voldoende zicht is en dat oriëntatie mogelijk is. Om een LAW-route te bereiken wordt vaak gebruik gemaakt van het openbaar vervoer – dit percentage ligt zelfs hoger dan het percentage autogebruikers of fietsers. Dit heeft te maken met het niet-rondgaande karakter van de routes, waarbij men niet meer op de beginplek terugkeert. Daarnaast maakt men ook vaak gebruik van een combinatie van openbaar vervoer en een eigen transportmiddel (met het openbaar vervoer terug naar het vertrekpunt). Qua ruimtebeslag hebben wandelaars de meeste conflicten met ruiters en automobilisten.

De wensen van de lange-afstand-wandelaar ten aanzien van de route zijn divers. Men vindt met name de routebeschrijving belangrijk, gevolgd door markering en het kaartje. De lange-afstand-wandelaar geeft de voorkeur aan een pad met een natuurlijke ondergrond, alhoewel een kunstmatige ondergrond eveneens gewaardeerd wordt. De natuurlijke omgeving en een locatie dicht bij huis zijn belangrijke factoren voor de keuze van een pad. Met het oog op de reistijd moeten routes snel bereikbaar zijn vanuit de woonplaats. Deze bevinden staan overigens haaks op het relatief lage belang van bereikbaarheid in de indicatoren van Goossen et al. (1997). Lawaai en ontmoetingen met (te veel) andere wandelaars worden als negatief ervaren. Hierbij is de drukte beleving van de wandelaar afhankelijk van het type gebied: de opnamecapaciteit in de stadsrandzone ligt veel hoger dan die in een bos- of natuurgebied.

De route zelf moet vooral afwisselend zijn en voldoende beschutting bieden. Met wil geen last hebben van gevaarlijke kruispunten of ander verkeer. Er is volgens het onderzoek van Elzinga en Tiebosch (1997) sprake van een lichte voorkeur voor wandelen in bosrijke landschappen, maar afwisselende landschappen worden ook als positief ervaren. Ontwikkelingen die als negatief worden bestempeld zijn schaalvergroting, het verdwijnen van houtwallen, plattelandswegen, het rechte trekken van sloten en kavels en de introductie van kunstmatige elementen, leeg- en kaalheid en vervuiling en afval. De wandelaar maakt voor de overnachting gebruik van diverse accommodaties, waarbij hotel/pension en camping enigszins de voorkeur hebben.

Alhoewel het onderzoek van Elzinga en Tiebosch (1997) gericht was op de kenmerken en voorkeuren van lange-afstand-wandelaars, zal een groot deel van de beschreven wensen, voorkeuren en motieven ook van toepassing zijn op wandelaars van kortere routes. Bij deze laatste groep zal echter het belang van rondgaande routes, waarbij het begin- en eindpunt zich op dezelfde locatie bevinden, belangrijker zijn. Deze locatie kan zowel de woning van de wandelaar zijn als een plek die goed bereikbaar is. Uit onderzoek van Duif (1990), bijvoorbeeld, blijkt dat de afgelegde afstand van huis tot bosgebied bij de meerderheid van de bezoekers van Noord-Brabantse natuurgebieden vrij klein is: 10 km of minder. De auto is hierbij het belangrijkste vervoermiddel en de fiets speelt volgens dit onderzoek als vervoermiddel naar bos- en natuurgebieden nauwelijks een rol. Hierbij bestaat er wel een belangrijk verschil tussen kleine en grote(re) gebieden. Een "klein" bos- of natuurgebied (<200 ha), bijvoorbeeld, komt volgens een studie van Both (1999) gemiddeld 59,5% van de bezoekers van binnen een straal van 5 kilometer terwijl 15,3% van de bezoekers van verder dan 25 kilometer komt. Voor grote gebieden (> 1000 ha) liggen deze percentages op 36,1% resp. 24,9%.

2.2.2 Infrastructuur

Enerzijds zijn wandelmogelijkheden in de laatste 50 jaar schaarser geworden door aanleg van autowegen, landinrichtingswerken en uitbreiding van dorpen en steden. De verbindingen van stad naar het ommeland werden slechter en in het buitengebied verdwenen onverharde wegen en paden naar de landbouw door ruilverkavelingen. De wandelinfrastructuur drong terug tot bos- en natuurgebieden, waar de recreatiedruk nu onevenredig hoog is. Tevens is de recreatieve mobiliteit erdoor vergroot.

De laatste 20 jaar zijn extra inspanningen verricht om de mogelijkheden en variatie voor de wandelaars te vergroten. Nieuwe groenstructuren in stedelijke gebieden en beleid van overheden en particulieren voor natuurgerichte recreatie zorgen daarvoor. (Stichting Wandelplatform LAW, najaar 2000). Openstelling van natuur en agrarisch landschap staat in de nieuwe nota's van LNV hoog in het vaandel.

Er zijn veel al dan niet gemarkeerde wandelroutes in ons land. Een integraal overzicht is er niet, maar de volgende opsomming uit een Volkskracht Magazine (2000) geeft een beeld. De kanttekening moet daarbij gemaakt worden dat veel van deze routes over verharde wegen gaan. Tevens zijn de mogelijkheden onevenredig verdeeld over het land. In het westen zijn veel minder wandelmogelijkheden, terwijl daar wel de meeste mensen wonen.

- 1200 wandeltochten van regionale en plaatselijke verenigingen
- 300 wandeltochten van dagblad Trouw
- 33 Lange afstand wandelpaden van elk tenminste 100 km (6000 km in totaal)
- 50 On track- en 8 Toeractietochten van de ANWB
- 87 provinciale en 7 regionale 'voetwijzers' en 14 'wandelwijzers' van Op Lemen Voeten
- 46 NS-wandeldagtochten
- 18 wandelingen van de Nederlandse Wandelsportbond
- 5 groen hart wandelroutes
- 39 natuurwandeltochten van boswachter Pieter Paul Laake
- 5 boerenvalleiroutes in Gelderland
- 32 kuierroutes door Overijssel
- tientallen paaltjesroutes van streek VVV' s, Staatsbosbeheer en de Vereniging van Natuurmonumenten

Verder worden schouwpaden langs de dijken en boerenpaden over akkers en weiden soms opengesteld.

Tenslotte is struinnatuur een nieuw concept voor het ruigere wandelwerk. Hierbij zijn geen duidelijke paden waarop moet worden gelopen. De omvang is er bij voorkeur zo groot dat je er minstens een uur kunt ronddwalen. Dat houdt in dat ongeveer 400 ha ervoor beschikbaar moet zijn. En de natuur moet er tegen een stootje kunnen, want in zo'n gebied wil men geen regels stellen aan de recreant. Gepleit wordt daarom om dergelijke gebieden te situeren in gebieden met een recreatiebestemming, of als buffer rondom 'echte' natuurgebieden.

De diverse routes bieden voor elk wat wils. Ze zijn kort of lang, sportief of educatief, dicht bij huis of verderweg.

3 KNELPUNTGEBIEDEN EN BEDREIGINGEN

In dit hoofdstuk worden knelpuntgebieden aangegeven door de vraag naar en het aanbod aan wandelmogelijkheden in Nederland met elkaar te vergelijken. Hiertoe wordt de kaart met de potentiële recreatiedruk uit de Recreatievogel (Goossen et al., 1998) geconfronteerd met een kaart van de recreatieve kwaliteit van het landelijk gebied voor wandelen. Vooraf worden algemeen geldende knelpunten beschreven die naar voren kwamen in een interview met het Wandelplatform LAW en die zichtbaar worden door te kijken naar landelijke gebieden met een hoge kwaliteit die bedreigd worden door “rode” plannen (infrastructuur, bedrijfslocaties, Vinex).

3.1 Algemene knelpunten voor wandelroutes²

Verwachtingen omtrent kwaliteit en kwantiteit

De recreatieve kwaliteit van het landelijk gebied voor wandelen en fietsen is voor een groot deel maar matig, zo blijkt uit de kaart Recreatieve kwaliteit van het landelijk gebied. Er zijn wel ontwikkelingen waardoor kwaliteitsimpuls in het landschap plaatsvinden, maar er zijn ook bedreigingen voor de kwaliteit van de gebieden. Dit kan ervoor zorgen dat gebieden met hoge kwaliteit van kwaliteit verminderen en dat de gebieden met reeds lage kwaliteit nog meer verslechteren. De verwachting voor de toekomst in het kwaliteitsonderzoek is dat kwaliteit van het landelijk gebied voor wandelen en fietsen gemiddeld weinig zal veranderen, omdat de effecten van uitbreiding van woon-, industrie- en glastuinbouwgebieden de effecten van natuuruitbreiding en kwaliteitsimpuls met betrekking tot natuur en landschap zullen nivelleren. Dit door bijvoorbeeld aantasting van de landschappelijke schoonheid en structuur, barrièrewerking, geluidsbelasting en dergelijke.

De kwantiteit van wandelmogelijkheden staat ook onder druk. Ondanks voornemens en maatregelen voor openstelling kan gesteld worden dat diverse partijen nog steeds grote weerstand hebben tegen openstelling van gebieden. Waterschappen, boeren en landeigenaren zijn bang voor verhoogde onderhoudskosten en aansprakelijkheid bij ongevallen onder gebruikers van hun gebied. Meestal is geld de oorzaak van die weerstand. Indien paden toch open zijn wordt soms op slinkse wijze ontmoedigd dat wandelaars zich op de 'eigen wegen' van deze eigenaars begeven. Door bijvoorbeeld geen markering op het landgoed toe te staan of een bord met 'Pas op voor de hond' bij het erf neer te zetten.

De waterschappen worden steeds democratischer. De vergrote invloed van burgers biedt kansen voor aandacht vanuit de waterschappen voor recreatief medegebruik. De eigenaren van landgoederen willen, net zoals boeren subsidie kunnen krijgen voor openstelling, ook betaald worden. In dit licht is ontwikkeling van Groene Diensten door het ministerie van LNV ook voor hen relevant. Het concept Groene Diensten vormt een extra stimulans boven op de Goede Landbouwpraktijk (GLP) die de wettelijke basiseisen (op bijvoorbeeld de vlakken milieu en water) aangeeft waaraan agrariërs moeten voldoen. Met Groene Diensten wil het ministerie onder agrariërs en andere beheerders van groene ruimte stimuleren dat in het landelijk gebied verdergaande maatschappelijke wensen worden vervuld.

² Deze paragraaf is grotendeels gebaseerd op een interview met een medewerker van de Stichting Wandelplatform-LAW.

Wegenwet en wegenlegger

Een tweetal omstandigheden die het gevolg zijn van overheidsbeleid zorgen ervoor dat de capaciteit van het routenetwerk drastisch verminderde in het laatste decennium. Het gaat om wijziging van de Wegenwet en bezuinigingen op de Wegenlegger.

De nieuwe Wegenwet uit 1990 stelt waterschappen in de gelegenheid om zowel water- als landwegen af te stoten. Dat doen ze graag omdat het lasten voor beheer en onderhoud verlicht. De wegen worden aangeboden aan gemeenten die ze om financiële redenen niet graag overnemen. Daarom worden ze vaak toebedeeld aan de eigenaar van de aangrenzende grond (voor de symbolische prijs van een gulden). Veelal zijn de eigenaars boeren, die liever niet aansprakelijk gesteld worden voor ongevallen op hun nieuwe weg. Daarom zetten veel boeren bijvoorbeeld hekken of waarschuwborden neer om weggebruikers af te schrikken. Dat heeft voor de lange afstandroutes veel gevolgen. Er hoeft maar één particuliere wegeigenaar z' n weg af te sluiten, dan kan je de hele route afschrijven of ombuigen. Het alternatief voor gebruik van de boerenwegen is gebruik van secundaire wegen die de verbindingen vormen tussen agrarische kernen. Hierop rijdt veel uitwisselingsverkeer, waardoor ze echter minder geschikt zijn voor wandelaars.

De Wegenlegger is een oud instrument, waarbij de eigendomssituatie van wegen wordt vastgelegd door gemeenten en een overzicht daarvan gemaakt wordt door provincies. Indien een weg of pad in de Wegenlegger staat is deze openbaar. Dat werd tussentijds ook gecontroleerd (staat er geen ontbrekend bordje verboden toegang). De Wegenlegger was daardoor naast registratie- tevens een handhavingsinstrument. Sinds 1985 worden de wegenleggers van de diverse overheden niet meer bijgehouden vanwege bezuinigingen.

Inzichtelijkheid in eigendom en in openbaarheid is van belang omdat paden onttrokken kunnen worden aan de openbaarheid indien ze 30 jaar niet zijn gebruikt door anderen dan de eigenaar. Om dat te voorkomen is er de praktijk van wandelaars die zich op gezette tijden laten verbaliseren op zo' n weg om te kunnen bewijzen dat er iemand op een bepaalde datum gelopen heeft.

Het is dus voor onsluiting van het landelijk gebied van belang dat gemeenten wegen in eigendom houden. Indien wegen onttrokken zijn aan de openbaarheid moet veel geld en moeite geïnvesteerd worden om ze terug te kopen of te onteigenen ten behoeve van gebruiksmogelijkheden voor wandelaars. Inmiddels bestaat er dankzij de inspanningen van wandelaarsvereniging NEMO een Landelijk Meldpunt Voetpaden, om te zorgen dat wandelaars die afasteringen of verbodsborden op een deel van een route tegenkomen dat kunnen melden. Daarna kan een juridische strijd worden aangegaan voor het terugkrijgen van vrije doorgang.

Vogel- en habitatrichtlijn

De Vogelrichtlijn is in 1979 vastgesteld. Deze richtlijn richt zich op de bescherming van leefgebieden voor de in de Vogelrichtlijn genoemde vogelsoorten, zoals de kempfaan en de lepelaar. Nederland heeft inmiddels 79 Vogelrichtlijngebieden aangewezen. De grootste aaneengesloten gebieden zijn de Waddenzee, IJsselmeer, de Veluwe en de Voordelta. De bescherming van deze gebieden is thans in verschillende regelingen en beleidsstukken geregeld. Met het wetsvoorstel wordt voorzien in een uniforme bescherming.

De Habitatrichtlijn is in 1992 door de Raad van de Europese Gemeenschappen vastgesteld. De richtlijn verplicht tot bescherming van natuurlijke habitats en leefgebieden van aangewezen plant- en diersoorten. Hieronder vallen onder meer de in Nederland voorkomende Noordse woelmuis. Door Nederland zijn inmiddels 76 Habitatrichtlijngebieden in Brussel aangemeld. Daar worden de lijsten van de 15

lidstaten nader bekeken en vervolgens tot één gezamenlijke Europese lijst samengevoegd. Vervolgens zal de Nederlandse regering de gebieden formeel aanwijzen. Met deze aanwijzing krijgen de gebieden straks een speciale status en specifieke bescherming.

Bij deze richtlijnen wordt volgens het Wandelplatform over het hoofd gezien dat natuurgerichte recreatie in veel gevallen ook juist goed is voor de natuur. Zo zou volgens een medewerker van dit platform gelden dat het in weidevogelgebieden goed is voor de meeste vogels als ze wennen aan de mens, via wandelaars. Dan kan een boer, die slechts incidenteel in dergelijke weides komt, er ongestoord hooien als dat nodig is. Ook in een gebied waar zangvogels bedreigd worden door vossen zou het goed zijn als er mensen lopen. De redenatie daarbij is dat de vos last heeft van de mensen, terwijl zangvogels zich niet aan mensen storen. Door wandelaars in hun habitat toe te laten zouden ze de kans krijgen te broeden zonder dat vossen hun nest leegroven.

Oprukken van rood

Het kaartbeeld *'Bedreigde gebieden met een hoge kwaliteit'* (op p. 26) laat in ieder geval zien dat er diverse gebieden in het landelijk gebied zijn met een nu nog relatief hoge kwaliteit, waar de kwaliteit bedreigd wordt door 'rode plannen', zoals woningbouw (VINEX/VINAC), industrie en infrastructuur. Eén van de bedreigingen die de rode plannen met zich mee brengen is de geluidsbelasting. In onderzoek naar de ontwikkeling van de geluidsbelasting (Goossen et al., 2000) en de invloed daarvan op de recreatieve kwaliteit van het landelijk gebied, blijkt dat het aandeel stille gebieden afneemt en het oppervlak niet-stille gebieden sterk toeneemt tussen 1995 en tot 2030. In de Randstad komt de categorie stille gebieden niet of nauwelijks voor. Toename van de geluidsbelasting zal zorgen voor een vermindering van het aantal gebieden met een hoge recreatieve kwaliteit. In totaal zal in 2030 op deze manier minder dan 10% van het landelijk gebied ruimte geven om rustig (zonder veel andere wandelaars en fietsers) en stil te kunnen recreëren.

3.2 Inventarisatie van knelpuntgebieden

In deze paragraaf wordt een inventarisatie gemaakt van gebieden die op dit moment knelpunten vertonen ten aanzien van wandelen door vraag en aanbod naar deze recreatiemogelijkheden met elkaar te confronteren. Eerst worden de gebruikte kaartbeelden belicht.

3.2.1 De potentiële recreatiedruk in kaart (vraag)

Waar mensen wonen, zal worden gerecreëerd. Op de kaart *"Potentiële recreatiedruk"* (op p. 16) is te zien waar binnen 2, 5 tot 18 km rond bevolkingsconcentraties de dagrecreatieve druk door bewoners het grootst is. Hoe donkerder de kleur, hoe hoger de potentiële recreatiedruk vanuit de bevolkingsconcentraties. Omlijdend zijn de delen waar een grote potentiële recreatiedruk van toepassing is. Dit is gedefinieerd als "meer dan 25 miljoen dagtochten per jaar". De recreatiedruk op een bepaald moment is afhankelijk van onder andere de samenstelling van de bevolking. Per stad verschilt de bevolking in leeftijd, leefstijl, inkomenspositie, enz. De potentiële recreatiedruk rond de grote steden is natuurlijk groot vanwege het grote aantal mensen dat er woont; zeer hoge recreatiedruk is te vinden in de wijde omgeving van Amsterdam, Rotterdam en Den Haag. Iets lagere, maar nog steeds grote druk is te vinden rond Utrecht, de Brabantse stedenband (met name rond Eindhoven en iets minder Breda, Tilburg en 's-Hertogenbosch), Zuid-Limburg, het knooppunt Arnhem-Nijmegen en de

Gelderse Vallei, de driehoek Apeldoorn-Zutphen-Deventer, Zwolle en omgeving, de kern van het stedelijke regio Almelo, Hengelo en Enschede, en het gebied rond de stad Groningen.

Of deze recreatiebehoefte ook daadwerkelijk vervuld wordt is een andere vraag. Diverse factoren, zoals tekortschietend aanbod, slechte bereikbaarheid en niet aantrekkelijk aanbod, kunnen er voor zorgen dat;

- de recreatiebehoefte elders zal worden vervuld (vraagvlucht)
- de recreatiebehoefte niet zal worden vervuld (vraaguitval) op of andere, minder gewenste, manier moet worden ingevuld.

Ook persoonlijke omstandigheden, zoals fysieke gesteldheid, gezinsomstandigheden of sociaal-economische toestand, kunnen er voor zorgen dat de potentiële vraag minder in recreatiegedrag wordt omgezet.

Een aantal gebieden heeft naast de waarde voor recreatie van inwoners ook zeer zeker te maken met een belangrijke waarde voor binnenlands en buitenlands toerisme. Dit geldt bijvoorbeeld voor de kustgebieden en de Veluwe, waar ook al een vrij grote potentiële recreatiedruk ligt. Delen van Drenthe en Zeeland, waar de potentiële recreatiedruk laag is, kennen een belangrijke (potentiële) toeristische druk. Deze is niet weergegeven in de kaart.

Zowel de bevolking als ook de bevolkingsdichtheid is de afgelopen decennia flink toegenomen. De bevolkingsgroei zal de komende jaren nog doorzetten, hoewel het tempo van de groei zal gaan afnemen door afnemende geboorte en toenemende sterfte. Een migratieoverschot is een belangrijke oorzaak van de groei. De bevolkingsgroei concentreert zich vooral in de Randstad, Flevoland en delen van Gelderland en Noord-Brabant. Door de groei van de bevolking neemt de vraag naar openluchtrecreatie en de potentiële recreatiedruk op gebieden verder toe, vooral in de eerder genoemde regio's.

Ook de samenstelling van de bevolking zal veranderen in de vorm van ontgroening en vooral vergrijzing. Daarnaast neemt het aandeel allochtonen toe (vooral in de grote steden). Door de veranderde samenstelling van de bevolking zal ook de kwalitatieve invulling van de vraag voor een deel verschuiven. Zo neemt de behoefte aan groen- en recreatieve voorzieningen in de directe woonomgeving toe door het toenemend aandeel allochtonen en minder vitale ouderen. De groeiende groep senioren zorgt voor een toenemende behoefte aan recreatie in het landelijk gebied.

De potentiële recreatiedruk kan vooral rond de stedelijke gebieden behoorlijk hoog zijn. In de toekomst neemt door de groei van de bevolking de vraag naar openluchtrecreatie en de potentiële recreatiedruk op gebieden verder toe, vooral in groeiregio's zoals de Randstad en delen van Noord-Brabant. Door verandering in de samenstelling van de bevolking verschuift ook de invulling van de vraag.

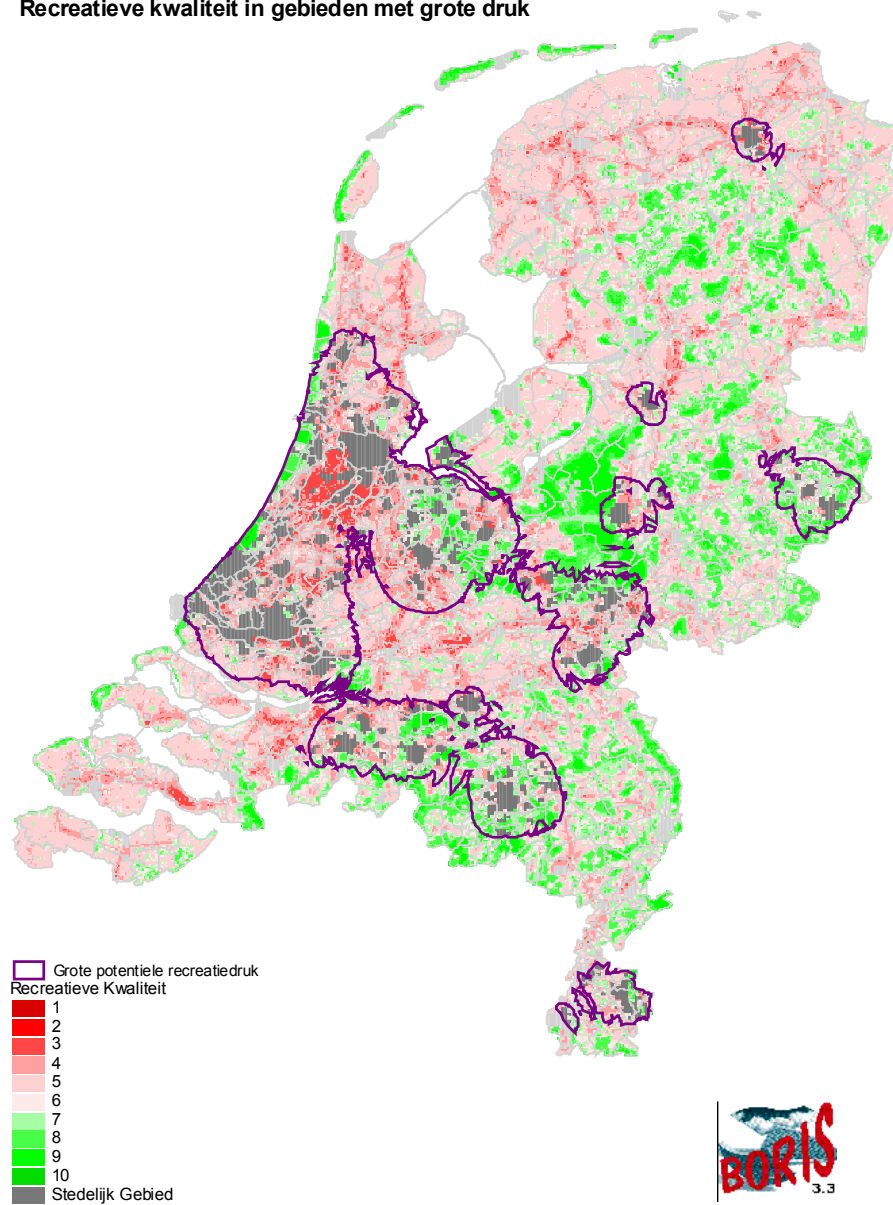
3.2.2 De kwaliteit van het landelijk gebied voor wandelen in kaart (aanbod)

De kaart "Recreatieve Kwaliteit in gebieden met grote druk" (op p 19) geeft een overzicht van de kwaliteit van het landelijk gebied in Nederland voor de drie belangrijkste openluchtrecreatie activiteiten, namelijk wandelen, fietsen en zwemmen in oppervlakte water (geen zee). De gemiddelde recreatieve kwaliteit van het landelijk gebied (agrarisch gebied en natuurgebieden), uitgedrukt in een rapportcijfer tussen 1 en 10 is gebaseerd op de kwaliteitsindicatoren zoals die geformuleerd zijn door Goossen et al (1997).

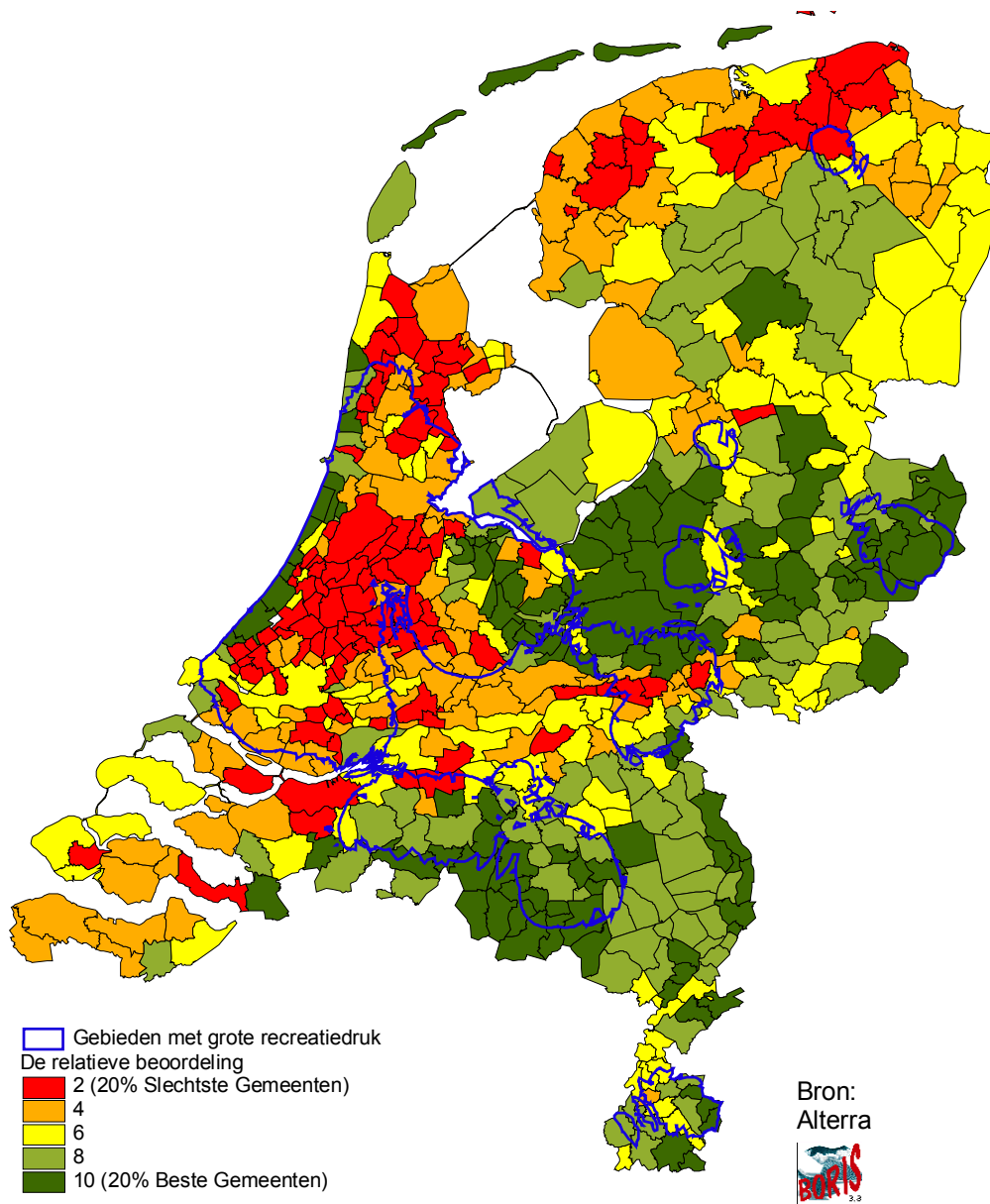
De gemiddelde score voor het landelijk gebied is weinig positief; meer dan 40% van het landelijk gebied scoort laag en slechts bijna 30% scoort hoog. Voor wandelen is de gemiddelde score van het landelijke gebied van Nederland 4,9, voor fietsen 5,9 (op een 10-punt-schaal) (Goossen en Langers, 1999). Over het hele land zijn er veel gebieden met lage en matige kwaliteit. Reden is o.a. het grote areaal aan grootschalige landbouwgronden met beperkte toegankelijkheid, gebruiksmogelijkheden en landschappelijke schoonheid.

Zoals in de kaart opvalt verschilt de recreatieve kwaliteit van het landelijk gebied nogal per regio. Gebieden met hoge scores zijn o.a. de Veluwe, de Waddeneilanden en diverse delen van Noord-Brabant, Limburg, Overijssel en Drenthe. In de Randstad hebben de duin- en kustgebieden, het Gooi en de Utrechtse Heuvelrug gebieden met een hoge kwaliteit. Met name in de Randstad zijn er gebieden met een zeer lage kwaliteit, zoals in de omgeving van Amsterdam en Schiphol. Een belangrijke oorzaak van de lage kwaliteit daar ligt in het gebrek aan stilte (geluidsbelasting door snelwegen, spoorlijnen en vliegvelden). Het nationale wegennet is dan ook goed op de kaart te herkennen. Daarnaast bestaat het Groene Hart vooral uit veenweidegebied. Deze bodem is drassig en moeilijk toegankelijk. De landbouw heeft in de loop der eeuwen een bepaald type landschap gecreëerd met sloten en lange kavels. De ontsluiting van zo'n gebied gebeurt met enkele wegen. Voor wandelaars zijn deze gebieden vaak niet geschikt, omdat ze gevaarlijk zijn (langs de enkele verkeersdrukke ontsluitingsweg) of niet toegankelijk. De toegankelijkheid zou via overstapjes en "weidepaden" en dergelijke verbeterd kunnen worden. Ook liggen in het Groene Hart vele prachtige kaden langs boezems die prima zouden zijn om te wandelen, maar niet toegankelijk zijn. Het waterschap heeft ze veelal aan boeren verpacht. De vraag is of zulke voorzieningen de gemiddelde recreant aanspreken. Mogelijk wordt wel een bepaalde groep ervaren wandelaars aangesproken, maar bieden dit soort voorzieningen soelaas voor de gemiddelde Randstedeling die een ommetje wil maken?

Recreatieve kwaliteit in gebieden met grote druk

Geschiktheid voor wandelen per gemeente

Alterra ontwikkelde de afgelopen jaren een systematiek voor de monitoring van de kwaliteit van de groene ruimte. In het rapport *Proef op de zon* dat in 2000 verscheen wordt de systematiek uit de doeken gedaan. Eén van de variabelen is geschiktheid voor het wandelen. Daarbij hoort een kaart van Nederland waarop per gemeente staat aangegeven hoe de geschiktheid wordt gewaardeerd "*Geschiktheid voor wandelen per gemeente*" (op p 20). De geschiktheid voor het wandelen is gebaseerd op de kwaliteitsindicatoren van Goossen, Langers en Lous (1997). De indicator zegt alleen iets over het aanbod en niets over het feitelijk gebruik van een gebied door wandelaars. Omdat landelijke normen voor het aanbod aan wandelmogelijkheden ontbreken zijn landelijke gemiddelden als referentiewaarden gebruikt. De kaart geeft dus een relatieve beoordeling. Donkergroen geeft de 20 percent beste gemeenten voor wandelen, donkerrood de 20 percent slechtste gemeenten. Daartussen bevinden zich de categorieën lichtgroen, geel en oranje.

Er is op de kaart een aantal gebieden aan te wijzen die duidelijk minder geschikt zijn voor het wandelen en een aantal gebieden die beter geschikt zijn. Het blijkt dat met name het laag gelegen deel van Nederland het slecht doet, terwijl het hoger (op zand) gelegen deel het relatief goed doet. Probleemgebieden vormen het Groene Hart, grote delen van Noord-Holland, Noordwest-Friesland, Noord-Groningen, Zeeland en het Rivierengebied. Geschikte gebieden zijn de Veluwe, het zuidelijk deel van Noord-Brabant, Limburg, Twente en Salland, Drenthe en grote delen van de kust.

3.3 Schets van de knelpuntgebieden voor wandelen

Confrontatie van vraag en aanbod

Vergelijken we de kaart Potentiële recreatiedruk (p. 16) met de kaart Geschiktheid voor wandelen (p. 20), gebaseerd op Hoogeveen et al. (2000) dan valt daar uit op te maken hoe het in de gebieden met een hoge recreatiedruk is gesteld met de kwaliteit van het aanbod aan wandelmogelijkheden.

In deze paragraaf gaan we in op de gebieden waar wandelen een knelpunt is. Deze knelpunten zijn gedefinieerd als de gebieden waarin de vraag naar recreatie (recreatiedruk) hoog is, terwijl de kwaliteit van het aanbod laag is.

De gebieden worden gepresenteerd in volgorde van urgentie. De eerste drie zijn het belangrijkste. Voor de overige genoemde gebieden geldt dat er slechts zeer lokaal sprake is van knelpunten.

Voor de regio Amsterdam beschikken we over een aanvullende studie van Goossen en Langers (1999). Voor de overige regio's in Nederland zijn geen uitgebreide analyses zoals die voor Noord-Holland beschikbaar. In deze gevallen is het vaak lastig om de precieze oorzaken of indicatoren aan te wijzen die zorgen voor een lage recreatieve kwaliteit. In het nu volgende wordt daarom volstaan met een korte benoeming van de knelpuntgebieden in de verschillende regio's.

3.3.1 Amsterdam e.o.(inclusief het noorden van de provincie Noord-Holland)

Rondom Amsterdam is de vraag naar recreatie enorm hoog door de daar aanwezige bevolkingsconcentraties, terwijl aan de andere kant de geschiktheid van het landelijk gebied voor wandelen laag is.

Het ommeland is overwegend agrarisch. Denk aan Waterland. Het is mooi maar door de schaal beter 'fietsbaar' dan geschikt voor wandelaars. Bovendien toert er ook veel gemotoriseerd recreatief verkeer. De smalle wegen moet je als fietser of wandelaar dus delen met ander verkeer. De indruk van het Wandelplatform is dat naarmate je dichter onder de rook van de stad komt en de recreatiedruk groter wordt, de weerstand tegen openstelling onder waterschappen en boeren ook groter is.

Volgens de kaart Geschiktheid voor het wandelen (op p. 20) kunnen Amsterdammers en andere inwoners van het noordelijk deel van de Randstad alleen in de kust en de duinen, het Twiske tussen Oostzaan, Landsmeer en Den IJp, het Gooi en zuidelijk Flevoland kwalitatief goede gebieden vinden. Veel gebruikte recreatiegebieden, zoals het Amsterdamse Bos en Spaarnwoude hebben te lijden onder de nabijheid van Schiphol. Niet alleen de directe omgeving van Amsterdam is slecht geschikt voor wandelen, ook het noordelijk deel van de provincie leent zich volgens de kaart hiervoor slecht.

Het beschreven kaartbeeld komt redelijk overeen met de studie van Goossen en Langers (1999) die voor deze provincie de kwaliteit van het landelijk gebied voor specifiek wandelen en fietsen in kaart bracht. In deze studie is voor de metingen van de kwaliteit van gebieden 7 van de 25 eerder onderzochte kenmerken gebruikt (zie Goossen et al. (1997) en paragraaf 1.1). die samen 56% van de kwaliteit voor wandelen en 50% van de kwaliteit voor fietsen bepalen:

- Grondgebruik
- Toegankelijkheid
- Afstand tot de woning (bereikbaarheid)
- Gebruiksmogelijkheden (aanwezigheid van wandel- en fietspaden)
- Mate van stilte
- Aanwezigheid van reliëf
- Aanwezigheid van oevers

(Deze methodiek is gelijk aan de methodiek van het MKGR (Hoogeveen et al., 2000)). In deze studie is voor 7 deelgebieden in de provincie Noord-Holland de recreatieve kwaliteit voor wandelen uitgesplitst naar de indicatoren. De resultaten zijn weergegeven in de onderstaande twee tabellen.

Waardering deelgebieden Noord-Holland voor wandelen

Gebied	Grond- gebruik	Stilte	Oevers	Reliëf	Toeganke- lijkheid	Wandelmoge- lijkheden	Bereik- baarheid
Kop van Noord Holland en Texel	6,0	7,9	4,8	0,5	8,0	3,5	4,1
West-Friesland/Noord-Kennemerland	5,9	7,6	4,5	0,6	7,5	4,3	7,3
Noord-Holland Midden	5,9	2,0	7,7	0,0	8,6	3,5	8,4
Midden- en Zuid Kennemerland	7,3	2,3	4,3	3,3	6,8	7,8	10,0
Haarlemmermeer	5,3	0,1	6,1	0,0	9,5	4,3	10,0
Amstelland	4,5	0,1	7,4	0,0	9,0	6,9	10,0
Gooi- en Vechtstreek	7,3	1,1	5,5	8,0	8,0	6,8	9,0

Bron: Goossen en Langers (1999)

Sterke en zwakke kwaliteitsindicatoren per deelgebied in Noord-Holland voor wandelen

Gebied	Sterk	Zwak
Kop van NH en Texel	Toegankelijkheid natuur	Reliëf
	Stilte	Wandelmogelijkheden
	Grondgebruik	Bereikbaarheid
West-Friesland/Noord-Kennemerland	Stilte	Reliëf
	Toegankelijkheid natuur	Wandelmogelijkheden
	Bereikbaarheid	
Noord-Holland Midden	Grondgebruik	
	Toegankelijkheid natuur	Reliëf
	Bereikbaarheid	Stilte
Midden- en Zuid Kennemerland	Oevers	Wandelmogelijkheden
	Bereikbaarheid	Stilte
	Wandelmogelijkheden	Reliëf
Haarlemmermeer	Grondgebruik	Oevers
	Toegankelijkheid natuur	
	Bereikbaarheid	Reliëf
Amstelland	Toegankelijkheid natuur	Stilte
	Oevers	Wandelmogelijkheden
	Bereikbaarheid	Reliëf
Gooi- en Vechtstreek	Toegankelijkheid natuur	Stilte
	Oevers	Grondgebruik
	Bereikbaarheid	Stilte
	Toegankelijkheid natuur	Reliëf
	Grondgebruik	
	Wandelmogelijkheden	

Bron: Goossen en Langers (1999)

Uit deze tabellen blijkt dat stilte en (gebrek aan) reliëf de grootste problemen in Noord-Holland zijn waar het gaat om de recreatieve kwaliteit voor wandelen; de toegankelijkheid van natuurgebieden is voor geen van de deelgebieden een serieus probleem. Alleen in de duingebieden van Midden- en Zuid-Kennemerland (en deels ook West-Friesland en Noord-Kennemerland) is de toegankelijkheid iets zwakker. Ondanks de goede toegankelijkheid van natuurgebieden is de toegankelijkheid in de provincie Noord-Holland als geheel een probleem. Het landbouwgebied (akkers en weilanden) is in deze provincie namelijk slechter toegankelijk dan in de rest van Nederland. Wandelaars waarderen de mate van toegankelijkheid van het agrarisch gebied in Noord-Holland met een rapportcijfer van 2.1 tegenover 3.6 voor de rest van Nederland.

3.3.2 Rotterdam e.o.

De regio Rotterdam is slecht geschikt voor het wandelen, hoewel er je wel via groen in vooral het Noorden (via de Schie, de Rotte en de Bergse plassen) de stad in kan. Aan de zuid- en de zuidoostkant concentreren de knelpuntgebieden zich in het gebied tussen Hoogvliet, Poortugaal, Rhoon (waar de Grienden desondanks heel veel bezoekers trekken), Ridderkerk, Heerjansdam, Barendrecht, Hendrik-Ido-Ambacht, Zwijndrecht en Dordrecht. Knelpunten in dit gebied hebben waarschijnlijk te maken met (1) het industriële karakter van het gebied (havens en verwante industrie) waardoor de belevingswaarde minder is en er gebrek aan stilte is; en (2) de slechte toegankelijkheid. Het gebied is omgeven door stedelijke bebouwing aan de ene en water aan de andere kant, en is bovendien sterk versnipperd door het grote aantal infrastructurele voorzieningen (A 15 en de spoorlijn Dordrecht naar Rotterdam v.v.).

Daarnaast komt aan de zuidkant van de stad landbouw (Hoekse Waard) en glastuinbouw voor.

In het noorden en het oosten grenst Rotterdam aan het Groene Hart. Dit gebied blijkt slecht geschikt voor wandelen. Het gaat om agrarisch gebied, waarin zeker ten noorden van Rotterdam nogal wat glastuinbouw voorkomt. De glastuinbouw is voor wandelaars onaantrekkelijk (qua kwaliteit vergelijkbaar met industrie). Het veenweidegebied is voor veel mensen wel aantrekkelijk, maar de gebieden zijn vaak slecht ontsloten. De reguliere verkeerswegen zijn veelal druk en dus niet stil en veilig, terwijl de weides zelf meestal slecht toegankelijk zijn voor wandelaars door de vele sloten.

Ten noordwesten van Rotterdam liggen het Westland en Midden-Delfland. Deze gebieden komen hieronder aan bod.

3.3.3 Haaglanden

In de regio rondom Den Haag zijn alleen de kust en de duinen ten westen van de stad (tot aan Katwijk aan zee) aangegeven als een gebied met een goede kwaliteit voor wandelen. Het grootste probleem in deze regio is het feit dat men maar ' één kant op kan' wandelen doordat de regio in het westen wordt begrensd door de Noordzee. De goede mogelijkheden voor wandelen langs de kust worden wat betreft doorgaande routes alleen onderbroken door de Scheveningse haven en stranden.

Ten zuidwesten van Den Haag ligt het Westland. Dit gebied is niet geschikt voor wandelen, met name door de vele kassen. Wat grondgebruik betreft (het belangrijkste gegeven bij het bepalen van de geschiktheid voor wandelen) stellen de onderzoekers glastuinbouw gelijk aan industrie: onaantrekkelijk dus voor de meeste recreanten. Dat geldt met name voor gemeenten zoals Monster en ' s Graveland. Toch kan je op sommige routes er wel terecht. Het Oeverloperpad biedt bijvoorbeeld uitzicht ' over het glas heen' .

Zoals gezegd is tussen Den Haag en Rotterdam een buffergebied gesitueerd dat moet voorkomen dat de steden en dorpen in dit deel van de Randstad één grote stedelijke vlakte worden. Volgens het kaartbeeld "Recreatieve Kwaliteit Landelijk Gebied" is de kwaliteit van dit gebied slecht. Toch wordt er in dit gebied wel gewerkt aan het verbeteren van de recreatieve kwaliteiten, namelijk in het reconstructiegebied Midden-Delfland.

In het noorden en oosten grenst de regio aan het Groene Hart. Het veenweidegebied is slecht toegankelijk (zie Rotterdam).

3.3.4 Utrecht

De regio Utrecht is binnen de Randstad relatief goed bedeed met wandelmogelijkheden. De nieuwe situatie met de omvangrijke uitleglocatie Leidsche Rijn zet de stad echter wel meer op slot. De regio vertoont verder een sterk gespleten karakter. Ten oosten van de stad ligt de Utrechtse Heuvelrug en ook het Gooi is niet ver weg. Deze gebieden zijn over het algemeen goed geschikt om te wandelen. Knelpunten liggen hier vooral in de bereikbaarheid en ontsluiting van de natuurgebieden vanuit de stad Utrecht. Er wordt wel aan gewerkt. Infrastructurele werken zijn op verschillende punten kruisingsvrij te passeren.

Ten westen van de stad Utrecht is de wandelkwaliteit slecht. Utrecht grenst hier aan het Groene Hart, qua wandelaanbod het minst geschikte gebied van Nederland. Het gaat in Utrecht hierbij specifiek om het plasseengebied in het noordwesten en het overgangsgebied tussen de rivieren en de Utrechtse Heuvelrug in het zuidwesten.

3.3.5 Knooppunt Arnhem-Nijmegen (KAN) en Gelderse Vallei

In het KAN-gebied zijn mensen uit Arnhem vooral aangewezen op de Veluwe en mensen uit Nijmegen vooral op het bosrijke gebied ten zuiden van deze stad. In het gebied tussen de rivieren en de twee steden is de kwaliteit voor het wandelen slecht. Dit heeft te maken met de barrière werking van de rivieren (Waal en Nederrijn), de infrastructuur (A50, A52, A15 en diverse spoorwegen) en industrie (met name overslagwerkzaamheden ten gevolge van de centrale ligging van dit gebied binnen het vervoersysteem van Nederland). Ook zijn de uiterwaarden niet altijd toegankelijk voor wandelaars. Het Rivierengebied kan de komende jaren op een toenemende recreatiedruk rekenen, omdat Nijmegen aan deze kant van de rivier de zogenaamde Waalsprong realiseert. Bij de bouwprojecten (van vooral zogenaamde goudkusten met grote veelal door bewoners omheinde kavels) geldt een harde grens die gevormd wordt door agrarisch-, industrie- en bestaand woongebied. Vergeten wordt om groene verbindingen voor langzaam verkeer te realiseren naar het buitengebied.

3.3.6 Zwolle e.o.

Voor wandelaars is Zwolle een stad met twee kanten. De stad ligt nabij een uitloper van de Veluwe. De rivier de IJssel vormt wel een barrière om wandelend de Veluwe te bereiken. Via pontjes kan deze barrière geslecht en zelfs aantrekkelijk gemaakt worden. Aan de zuidoostkant ligt Salland, eveneens een gebied met goede wandelkwaliteit. Aan de noordkant van Zwolle is de geschiktheid voor de wandelaar volgens de kaart minder rooskleurig. Dit gebied kent een kavelindeling in lange slagen met veel sloten doorsneden door een enkele ontsluitingsweg.

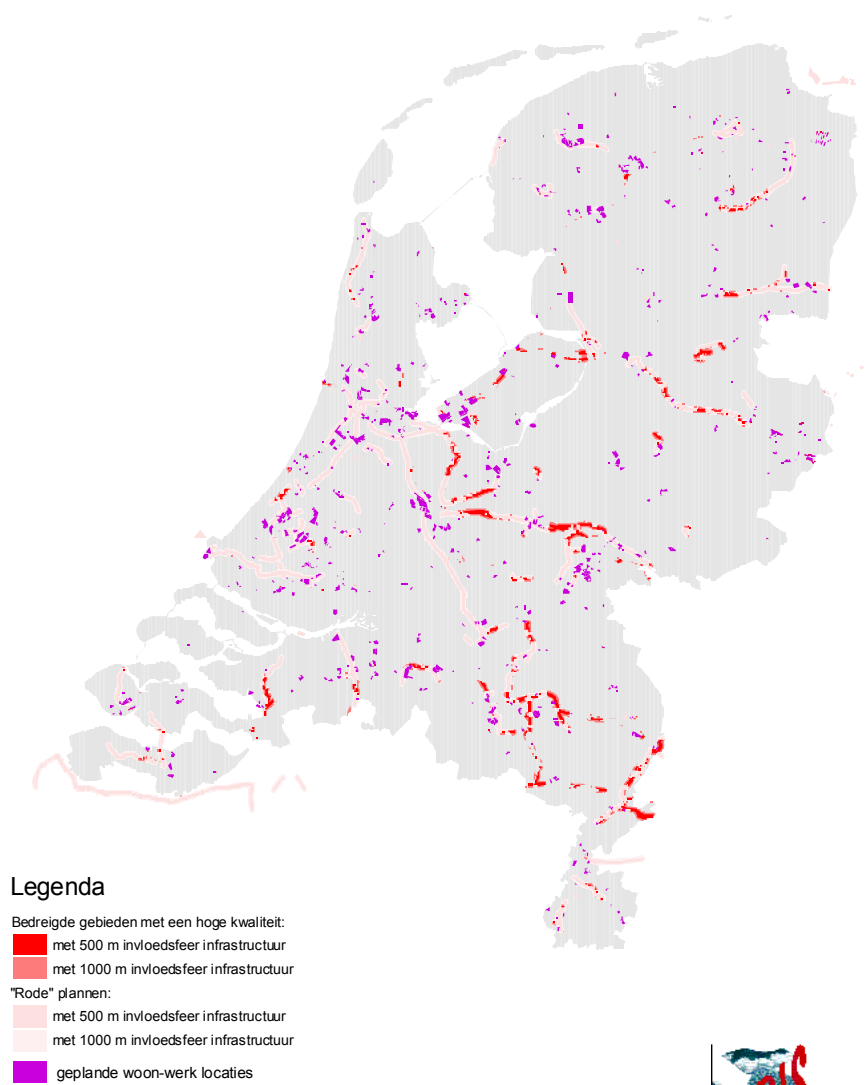
3.3.7 Groningen (stad) e.o.

Voor Groningen geldt hetzelfde als Zwolle. Drenthe grenst aan de zuidkant van de stad en met name het noorden van Drenthe is geschikt voor wandelen. Het Groningse ommeland van de stad is echter slecht geschikt om te wandelen. Het is vlak en open. De verkaveling voor de landbouw is grootschalig. Een rondje om de stad Groningen lopen is niet aantrekkelijk, tenzij je rust en ruimte zoekt. Het Pieterpad loopt door de stad. De afwisseling stad - land maakt het wel aantrekkelijk.

3.3.8 Brabantse stedenband (Breda, Tilburg, Eindhoven en 's-Hertogenbosch)

De gebieden rondom Eindhoven en Tilburg en ten zuiden van 's-Hertogenbosch zijn heel geschikt voor wandelen. Deze steden hebben vooral in de stadsranden en rondom transportassen te maken met de verminderde beleving door de oprukkende bebouwing en barrières van snelwegen. Kenners weten deze barrières in dit gebied wel te omzeilen, maar wandelaars die onbekend zijn met het gebied niet. In dit gebied is daarom extra aandacht nodig voor verbindingen tussen de stad en het landelijk gebied (het verhelpen van mogelijke barrières in de stadsrand).

Bedreigde landelijke gebieden met een hoge kwaliteit voor recreatie

Het noorden van de provincie is minder aantrekkelijk voor wandelaars. Voor 's-Hertogenbosch zijn er weinig uitloopegebieden naar het noorden toe. Dit heeft te maken met de barrière werking van de Maas. Verder ligt de weliswaar schone industrie inmiddels als een schil om de stad heen. Vergeleken bij Amsterdam en Rotterdam heeft Den Bosch echter nog uitwijkmogelijkheden met enkele groene longen zoals de Dinkel en de Bossche Broek.

3.3.9 Zuid-Limburg

In Zuid-Limburg is de kwaliteit voor het wandelen over het algemeen heel redelijk. De aanwezigheid van reliëf draagt daaraan bij. Terwijl het gebied na de Randstad het dichtst bevolkt is kunnen de heuvels veel recreanten haast probleemloos in zich opnemen. De enige gemeente die minder geschikt is om te wandelen is de gemeente Beek. Hier vloeien DSM en vliegveld Beek haast probleemloos in elkaar over. Bovendien snijden de A2 en de spoorlijn Maastricht - Sittard dwars door deze gemeente.

Het belangrijkste knelpunt in deze streek, met name het Mergelplateau, is dat het te druk wordt met wandelaars op de bijzondere paden over erven en weilanden. Boeren protesteren bij grote druk. Indien ze protesteren bij hun gemeenten wordt hen gevraagd bij wijze van compensatie een alternatief aan te geven en bijvoorbeeld het looprecht om te zetten naar de randen van het weiland.

3.3.10 Twente en stedendriehoek Apeldoorn – Deventer – Zutphen

De wandelkwaliteit van Twente en de Stedendriehoek is goed, ondanks de recreatiedruk vanuit de steden.

3.4 Conclusie

Uit de kaart Potentiële Recreatiedruk (op p. 16) blijkt dat de recreatiedruk hoog is in de Randstad (met name in de regio's Rotterdam-Den Haag, Amsterdam en in mindere mate Utrecht), de Brabantse Stedenband, het knooppunt Arnhem-Nijmegen en de Gelderse vallei, Zuid-Limburg, Twente, Groningen, Apeldoorn-Deventer en Zwolle. Gelukkig is niet in alle gebieden de kwaliteit van het aanbod laag. Uit de kaart Geschiktheid voor wandelen (p. 20) blijkt de kwaliteit van het aanbod in Twente en rond Apeldoorn-Deventer uitstekend te zijn.

Ook de Brabantse Stedenband kent een goede kwaliteit van het aanbod. In deze regio is slechts de noordrand, de Langstraat en de omgeving van Den Bosch minder van kwaliteit. Ook Zuid-Limburg kent een matig tot goede kwaliteit. Een uitzondering vormt hier de gemeente Beek door de aanwezigheid van DSM en het vliegveld. De regio's Arnhem-Nijmegen, Zwolle en Groningen hebben te maken met een tamelijk schizofrene situatie. Zij grenzen zowel aan heel goede wandelgebieden als aan heel slechte. In de Randstad is de situatie precair. In de Randstad is de recreatiedruk het hoogst, terwijl de geschiktheid voor wandelen in dit gebied slecht is.

In gebieden met ernstige tekorten is een inspanning nodig. Dit is dus vooral in het westen van het land!

4 OPLOSSINGSRICHTINGEN

In het vorig hoofdstuk is ingegaan op knelpunten voor de vraag naar en het aanbod van wandelmogelijkheden in Nederland. In dit hoofdstuk worden mogelijke oplossingsrichtingen uitgewerkt. Er worden vier hoofdrichtingen uitgewerkt:

- Juridische maatregelen;
- Onderzoek;
- Stimulering, subsidies en samenwerking; en
- Marketing van wandelmogelijkheden.

De volgorde van deze oplossingsrichtingen is willekeurig en geeft uitdrukkelijk *niet* de volgorde aan waarin oplossingen ontwikkeld en/of geïmplementeerd dienen te worden. Bovendien zal in de praktijk een combinatie van maatregelen het meest effectief zijn. In de beschrijvingen van de oplossingsrichtingen wordt daarom steeds aangegeven met welke andere maatregelen een goede combinatie kan ontstaan.

4.1 Juridische maatregelen

In deze paragraaf wordt ingegaan op enkele juridische maatregelen die voorgesteld kunnen worden om knelpunten in bepaalde gebieden weg te nemen. Globaal zijn er drie thema's waarop juridische maatregelen voorgesteld kunnen worden:

- Recht van overpad (erfdienstbaarheid) en/of een algemene wet voor recreatief medegebruik;
- Aanpassingen aan wetten, regelingen en besluiten t.b.v. wegen en verkeer; en
- Verplichtingen via de Grondexploitatiewet.

4.1.1 Recht van overpad (erfdienstbaarheid) en/of een algemene wet voor recreatief medegebruik

Uit onderzoek blijkt dat er geen enkele wet of regeling bestaat die het recreatief medegebruik of de toegankelijkheid van het landelijk gebied in zijn algemeenheid regelt. Er zijn veel instrumenten die in principe mogelijkheden bieden om wandelmogelijkheden te realiseren (zie ook §4.1.2 en §4.1.3), maar de toepassing ervan is niet gericht op wandelen. Bovendien kan er door de verschillende invalshoeken en beleidsdoeleinden achter de bestaande wettelijke instrumenten en de overlap van de werkingsgebieden van de wet- en regelgeving gesproken worden van een onoverzichtelijke situatie (Moerdijk, 1995).

In de ons omringende landen wordt op grote schaal gebruik gemaakt van het recht van overpad dat van oudsher aanwezig is (Verenigd Koninkrijk en sommige Scandinavische landen) of meer recent is ingevoerd (Beieren (D)). Recreanten vinden het prachtig, boeren soms wat minder. Het voert mogelijk te ver om dit recht voor heel Nederland in één keer in te voeren. Wel kan in eerste instantie gedacht worden aan het introduceren van het recht van overpad onder bepaalde voorwaarden. Hierbij wordt met name gedacht aan gebieden waarin er een groot aantal grondeigenaren bereid is om mee te werken aan het realiseren van (doorgaande) routes, maar waarbij

deze initiatieven (dreigen te) mislukken door dat één of enkele grondeigenaren dwarsliggen.

Combinatie met: stimuleringsregelingen voor voorzieningen en schadefonds voor schade door recreanten (§ 4.3.1)

4.1.2 Aanpassingen aan wetten, regelingen en besluiten t.b.v. wegen en verkeer

Er zijn op het gebied van wegen en verkeer diverse wetten, regelingen en besluiten die aangepast kunnen worden om de wandelmogelijkheden in Nederland veilig te stellen en/of te verbeteren. Allereerst is aan het begin van de jaren '90 de nieuwe *Wegenwet* van kracht geworden. Deze wet stelt voorschriften vast over openbare wegen. Zoals in §3.1 reeds is aangegeven heeft dit er toe geleid dat een deel van de wegen onttrokken is aan de wandelmogelijkheden. Geadviseerd wordt om onderzoek te laten doen naar de mogelijkheden om gemeenten te stimuleren (of te verplichten) om dergelijke wegen in de toekomst wel in beheer te nemen en/of op andere manieren te garanderen dat de wegen toegankelijk blijven voor wandelaars.

In het verlengde hiervan, is een tweede oplossing is te vinden in het aanwijzen van de *Wegenlegger* als handhavingsinstrument. De *Wegenwet* bepaalt dat elke gemeente een zogenaamde *Wegenlegger* opstelt (door bezuinigingen kwam dit echter in sommige gevallen in de problemen; zie ook §3.1). Door in dit registratiemiddel ook bepalingen op te nemen ten aanzien van de bescherming van de functie (en kwaliteit) van de daarin opgenomen wegen kan het aanbod aan wandelmogelijkheden beschermd worden. Het is bijvoorbeeld ook mogelijk om, analoog aan de *Boswet*, de bepaling op te nemen dat, indien een weg of pad, om wat voor reden dan ook, komt te vervallen, het verplicht is om elders voorzieningen te treffen die garanderen dat een doorgaande route voor wandelen gegarandeerd is (compensatiebeginsel).

Tot slot is het mogelijk om via het *Wegenbesluit* in de *Verkeerswet* wegen (gedeeltelijk) af te sluiten voor (gemotoriseerd) verkeer. Dit kan vooral nuttig zijn in gebieden waar veel gewandeld wordt, maar die doorsneden worden door (drukke) wegen. Een voorbeeld van een gebied waarbij een goede optie zou kunnen zijn is het Mastbos bij Breda. Deze maatregel dient uiteraard zeer selectief ingezet te worden. Criteria die hierbij zouden moeten gelden zijn:

- Er bestaan geen (goede) alternatieven voor de wandelroutes; en
- Er moeten alternatieven zijn voor het gemotoriseerde verkeer (dit is bijvoorbeeld het geval bij wegen met veel sluipverkeer; de mogelijkheden voor bestemmingsverkeer dienen hierbij natuurlijk wel gegarandeerd te zijn).

De bovengenoemde aanbevelingen sluiten aan bij de conclusie/aanbeveling van Moerdijk (1995) dat het *gemeentelijk niveau* het aangewezen niveau voor wandelaars is om invloed uit te oefenen omdat daar veel besluiten rond wandelmogelijkheden genomen worden. Dit houdt echter niet in dat er geen aandacht moet zijn voor het bovengemeentelijk niveau; doorgaande routes en het belang dat door buitenstaanders gehecht wordt aan de wandelmogelijkheden mogen hierdoor niet minder aandacht krijgen.

Combinatie met: in kaart brengen van fijnmazige infrastructuur voor wandelen (Onderzoek, § 4.2.1)

4.1.3 Verplichtingen via de Grondexploitatiewet

De laatste (hier voorgestelde) mogelijkheid om via wet- en regelgeving de mogelijkheden voor wandelen te beschermen en te stimuleren is de grondexploitatie. In de Nota Grondbeleid is aandacht besteed aan groen. Hierin wordt voorgesteld om bepaalde kosten voor groen via de kostenlijst van de exploitatievergunning te verhalen op de nieuwe woningen. In de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening wordt gesproken over ‘groen inclusief plannen’. Ook hierbij is het idee dat via het verplicht stellen van een Exploitatievergunning en de daarvoor in het leven te roepen Grondexploitatiewet een instrument ontstaat waarmee voorwaarden gesteld kunnen worden aan het ontwikkelen van (nieuw-)bouwlocaties. Alhoewel in geen van beide nota's uiteindelijk groennormen opgenomen zijn is dit wel een goede mogelijkheid. In eerste instantie kan hierbij gedacht worden aan normen t.a.v. de verhouding tussen “groen” en “rood”. Maar de grondexploitatievergunning zou ook mogelijkheden kunnen bieden om voorwaarden te stellen t.a.v. de structuur van dit groen (zie tevens Bruls, Van Golen en Van Middelkoop (2001; concept). Vanuit het oogpunt van wandelen gaat het hierbij om:

- de mogelijkheden voor de bewoners van de wijk zelf: kleine ommetjes in de wijk en goede verbindingen met het omliggende landschap; en
- de mogelijkheden van de bewoners van reeds bestaande wijken die het risico lopen om door de komst van een nieuwe wijk hun verbindingen met nabijgelegen (wandel)gebieden te verliezen.

Combinatie met: marketing van wandelmogelijkheden (§4.4)

4.2 Onderzoek

In dit rapport is gewerkt met de bestaande kennis t.a.v. de wandelmogelijkheden in Nederland. Op basis van deze ervaringen zijn er twee belangrijke kennis- en datahiaten benoemd die door middel van onderzoek opgelost kunnen worden. Het gaat met name om het verkrijgen van inzicht in de:

- Fijnmazige structuur van (onverharde) wandelpaden en -routes;
- Kosten van openstelling en beheer.

4.2.1 Fijnmazige inventarisatie van wandelpaden en -routes

Op dit moment ontbreekt het aan een goed overzicht van alle wandelmogelijkheden in Nederland. Hiervoor is nodig dat er een fijnmazige inventarisatie gemaakt wordt van alle openbare en private wandelpaden en -routes in Nederland. Deze data zou vervolgens gedigitaliseerd moeten worden en ondergebracht in (GIS-gebaseerde) systemen t.b.v. onderzoek, planning en marketing zoals BORIS.

In het systeem zou de belangrijkheid van een pad aangegeven kunnen worden aan de hand van een codering (waardering). Een hoge waarde wordt bijvoorbeeld toegekend indien het: (nog) de enige aanwezige wandelmogelijkheid op die plaats is, het pad exclusief voor het wandelen beschikbaar is, het onderdeel uitmaakt van een (doorgaande) verbinding, het pad een uniek karakter heeft, etc.

Aan de gegevens over de beschikbare paden dienen ook indicatoren gekoppeld te worden t.a.v. de kwaliteit van deze paden voor wandelen (toegankelijkheid,

eigendomssituatie en onderhoudsgerechtigde, mate van stilte, grondgebruik, mate waarin het pad verbonden is met andere paden, etc). Deze database kan gebruikt worden voor onderzoek om inzicht te verkrijgen in het gebruik en de waardering van wandelroutes (een vergelijkbaar onderzoek is reeds uitgevoerd voor fietsen (Moerdijk et al., 1999)). Tevens kan ten behoeven van de planning inzicht gekregen worden in “blind spots”, plekken waar behoefte is aan het actief stimuleren en creëren van wandelmogelijkheden.

Wat betreft van de *opzet en het beheer* van de gewenste database wordt gedacht aan het instellen van een registratiesysteem waarin gebruik wordt gemaakt van de Wegenlegger en waarbij een meldpunt wordt ingesteld. Dit meldpunt is vooral bedoeld voor terreinbeherende organisaties, overige landeigenaren en vrijwilligers om (nieuwe) wandelpaden en veranderingen daarin aan te melden; ook nieuwe mogelijkheden en veranderingen die voortvloeien uit het programma beheer dienen direct geregistreerd te worden. De herkenbaarheid en toegankelijkheid van dit registratiesysteem/meldpunt is hierbij van doorslaggevende betekenis. Het is daarom belangrijk om de opzet en het beheer onder te brengen bij een bekende organisatie binnen de wandelwereld.

In de op te zetten database kan tenslotte nog een gedigitaliseerd overzicht van alle routes in Nederland (NS, ANWB, VVV, Lange afstandsroutes, etc.) opgenomen worden. In combinatie met de gegevens over de overige wandelpaden en -mogelijkheden in Nederland kan dan gedacht worden aan het ontwikkelen van een routeplanner voor wandelaars. Voor automobilisten is dit al heel gebruikelijk, en recentelijk is er ook een routeplanner voor fietsers onder de naam “*Landelijke Fietsroutes op cd-rom*” uitgebracht (Uitgeverij Buijten & Schipperheijn). Deze CD-rom heeft als voordeel dat je als fietser je eigen tocht kan uitzetten. De CD-rom maakt daarvoor gebruik van het uitgebreide net van langeafstandsfietspaden (LF-routes), en leidt de gebruiker vanaf het startpunt (thuis, vakantieadres) naar de dichtstbijzijnde LF-route, van de ene naar de andere route, en tot in de buurt van de door de gebruiker aangegeven bestemming. Tevens bevat de CD-rom informatie over overnachtingsmogelijkheden, musea, restaurants e.d. (Nijenhuis, 2001). Een dergelijke CD-rom voor wandelen zou een aanvulling betekenen voor de bestaande promotie van de wandelmogelijkheden.

Combinatie met: aanwijzen van de Wegenlegger als handhavingsinstrument (§4.1.2), programma beheer (§4.3.1)) en marketing van wandelmogelijkheden (§4.4)

4.2.2 Kosten van openstelling en beheer

In stimulerings- en subsidieregelingen worden wel vergoedingen geboden voor diensten en/of werkzaamheden die door landeigenaren³ uitgevoerd of geleverd worden. Een belangrijk punt is hierbij - indien het om geldelijke vergoedingen gaat - de hoogte van de te bieden vergoeding. Deze mag uit het oogpunt van effectiviteit niet te laag zijn omdat er dan weinig animo zal zijn om mee te werken aan het verbeteren of het in stand houden van de wandelmogelijkheden. Aan de andere kant betekent een te hoge vergoeding dat de beschikbare middelen niet efficiënt ingezet worden. Er wordt geadviseerd om een onderzoek uit te voeren naar de werkelijke kosten (en eventuele opbrengsten) voor landeigenaren van het implementeren en beheren van voorzieningen en/of diensten die wandelmogelijkheden verbeteren.

Combinatie met: Stimulering en subsidies (§4.3)

³ Bij deze landeigenaren gaat het met name om waterschappen, boeren en landgoedeigenaren.

4.3 Stimulering, subsidies en samenwerking

Al eerder is genoemd dat er momenteel diverse regelingen bestaan die vergoedingen bieden voor diensten en/of werkzaamheden die door landeigenaren uitgevoerd of geleverd worden ten behoeve van het verbeteren van de wandelmogelijkheden in het landelijk gebied. Daarnaast zijn er nog andere manieren om bepaalde actoren te stimuleren. Stimuleren tot samenwerking is daarbij vaak belangrijk. In deze paragraaf zal daarom ingegaan op de mogelijkheden met betrekking tot:

- Subsidies en andere regelingen; en
- Overige stimulatie en samenwerking.

4.3.1 Subsidies en andere regelingen

Er bestaan op dit moment diverse subsidie- en andere regelingen die uitgebreid of aangepast zouden kunnen worden om wandelmogelijkheden te bevorderen. In het kader van de 'Mac Sharry'-regeling kunnen boeren een vergoeding krijgen voor het openstellen van hun land voor wandelaars voor zover gelegen in een landelijke lange afstandswandelroute. Deze regeling zou uitgebreid kunnen worden met kortere routes. Concreet wordt hierbij gedacht aan een vergoeding voor het openstellen van wandelmogelijkheden over landbouwgrond t.b.v. alle LAW's en Streekpaden (dus meer dan het landelijk netwerk wandelpaden) en voor wandelingen van minimaal 5km. Er moet door agrariërs gekozen kunnen worden voor een termijn van vijf of tien jaar. Als men voor een periode van tien jaar openstelling kiest zou een hogere vergoeding redelijk zijn.

Een tweede belangrijke vorm van subsidies is te vinden in het Programma Beheer. Dit programma kent momenteel twee subsidieregelingen, één voor natuurbeheer en één agrarisch natuurbeheer. Bij natuurbeheer gaat het om subsidies voor natuur- en terrein beherende organisaties en bijvoorbeeld landgoedeigenaren. Bij agrarisch natuurbeheer is sprake van natuurbeheer-werkzaamheden als tweede tak activiteiten op agrarische bedrijven. Subsidies in het kader van agrarisch natuurbeheer kunnen ook werkzaamheden omvatten ten behoeve van openstelling, inrichten etc, voor recreatie. Geadviseerd wordt deze werkzaamheden ten behoeve van recreatie onder te brengen in een nieuwe, derde subsidieregeling in het Programma Beheer, namelijk een subsidieregeling voor *agrarisch recreatiebeheer*. In deze regeling kunnen dan subsidies en voorwaarden daarvoor voor agrariërs opgenomen worden die (o.a.) de mogelijkheden voor wandelen in het landelijke gebied veiligstellen en/of verbeteren. Eventuele nieuwe of verbeterde wandelmogelijkheden (en/of routes) dienen direct aangemeld te worden t.b.v. de inventarisatie van wandelpaden en -routes. Overigens zijn er goede koppelingen mogelijk tussen agrarisch natuurbeheer en (een eventueel nieuw in te stellen subsidieregeling voor) agrarisch recreatiebeheer. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan een koppeling tussen akkerrandenbeheer en openstelling voor recreatie. De lijnvormige akkerranden kunnen dan een belangrijke rol spelen in het ontwikkelen van doorgaande routes langs akkers.

Tot slot wordt geadviseerd om een fonds in het leven te roepen dat een vergoeding biedt aan landeigenaren die schade ondervinden door recreanten ten gevolge van de openstelling van hun land. Een dergelijk schadefonds bestaat reeds in (delen van) Noord- en Zuid-Holland en is vooral bedoeld om landeigenaren de garantie te bieden dat een eventuele openstelling in ieder geval geen extra onvoorziene kosten met zich mee zal brengen. Overigens heeft in Noord-Holland het fonds tot nu toe vooral een functie gehad in het overwinnen van de koudwatervrees van landeigenaren.

Combinatie met: fijnmazige inventarisatie van wandelpaden en -routes (§4.2.1), onderzoek naar de kosten van openstelling en beheer (§4.2.2) en overige stimulatie (§4.3.2).

4.3.2 Overige stimulatie en samenwerking

Wandelpaden en -routes houden veelal niet op bij de grens. In veel gevallen moeten daarom meerdere partijen samenwerken om goede wandelmogelijkheden te realiseren en in stand te houden. Dit kan op verschillende schaalniveaus. In grensgebieden vindt bijvoorbeeld samenwerking plaats in *interregionale samenwerkingsverbanden*. Deze samenwerkingsverbanden besteden ook geld aan recreatief beleid, waarbij grensoverschrijdende wandel- (en fiets-)routes worden ontwikkeld (LNV, 1998). Op het niveau van gemeenten is reeds eerder gewezen op het belang van aandacht voor het bovengemeentelijk niveau (§4.1.2). Deze samenwerking kan plaatsvinden in *recreatieschappen*. Indien er echter geen recreatieschappen in een gebied zijn, dan kan deze samenwerking ook plaatsvinden in andere kaders zoals het door Natuurmonumenten gelanceerde idee voor *Regionale Recreatieve Structuren* (Hoogendam, 2000) en/of organisatiestructuren in het kader van de *Subsidieregeling Gebiedsgericht Beleid*. Bij dit laatste is een belangrijke coördinerende, stimulerende en faciliterende rol weggelegd voor de provincies. Andere vormen van samenwerking waarin de aandacht voor wandelmogelijkheden gestimuleerd zou kunnen worden zijn *boerencoöperaties* en samenwerkingsverbanden tussen *natuurorganisaties*. In het kader van samenwerking tussen boeren zijn bijvoorbeeld goede ervaringen opgedaan in Den Hâneker en de WCL-gebieden (Bruls et al., 1999; Pleijte et al., 2000).

Bijzondere aandacht wordt gevraagd voor het stimuleren van *waterschappen*. In de afgelopen jaren is er bij waterschappen in toenemende mate aandacht voor natuurbeheer. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de profilering van kandidaten voor bestuursfuncties. Recreatie, daarentegen, heeft op bestuurlijk niveau in veel gevallen geen prioriteit. Sommige waterschappen hebben daarentegen wel belangstelling voor recreatie. In Zeeland, bijvoorbeeld, stellen enkele waterschappen schouwpaden open of beheren recreatieve voorzieningen. De aandacht voor recreatie in het algemeen, en voor wandelen in het bijzonder, bij waterschappen zou gestimuleerd kunnen worden door voorlichting in de vorm van een brochure met goede voorbeelden, cursussen en/of het opzetten van netwerken waarin kennis over en enthousiasme voor recreatie en wandelen uitgewisseld kan worden. Ook kan gedacht worden aan het openstellen van het schadefonds en andere subsidieregelingen (zie §4.3.1) voor waterschappen.

Bijzondere aandacht wordt gevraagd voor een openstellingsregeling voor landgoederen. Een beloningssysteem voor landgoederen die zijn opengesteld maar niet vallen onder het regiem van het Programma Beheer lijkt wenselijk.

Landgoedeigenaren zouden meer dan tot op heden direct beloond moeten worden voor het openstellen van hun landgoed voor bepaalde vormen van openluchtrecreatie.

Tot slot blijkt dat recreatie, en dus ook wandelen in *landinrichtingsprojecten* vaak een sluitpost is. Om hierin verandering te brengen zal, net als voor waterschappen de aandacht voor recreatie in het algemeen, en voor wandelen in het bijzonder, gestimuleerd moeten worden.

Combinatie met: recht van overpad (§4.1.1), onderzoek naar de kosten van openstelling en beheer (§4.2.2) en subsidieregelingen (zie §4.3.1)

4.4 Marketing

Tot slot is het niet onbelangrijk om de wandelmogelijkheden in Nederland door een goede marketingstrategie letterlijk 'in de markt te zetten'. Met andere woorden, hoe 'verkoop' je de bestaande wandelmogelijkheden aan het publiek zodat zij er (meer) gebruik van gaan maken. In paragraaf 4.2.1 is reeds geadviseerd een wandelrouteplanner (bijvoorbeeld op CD-rom) te ontwikkelen.

Een andere mogelijkheid om wandelen te promoten is het ontwikkelen van (stads)kaarten waarop wordt aangegeven hoe men zo snel en aangenaam mogelijk te voet in het buitengebied kan komen. De 'Stad Recreatiekaart Amersfoort' biedt hiervoor bijvoorbeeld goede mogelijkheden. Deze kaart is ontwikkeld op initiatief van de Stichting Landelijk Fietsplatform, het Ministerie van LNV (directie Groene Ruimte en Recreatie) en de ANWB als voorbeeldproject. Dit gebeurde in het kader van het beleid om recreatie dicht bij huis te stimuleren en verbindingen tussen stad en landelijk gebied te verbeteren. Op deze kaart zijn diverse fiets- en kanoroutes weergegeven, maar er wordt ook aandacht besteed aan wandelen, skeeleren, paardrijden, stad en streek, attracties en afstappunten. Indien dergelijke kaarten ook elders ontwikkeld en op grote schaal verspreid worden, zal dit leiden tot een grotere bekendheid met de wandel- (en andere recreatie) mogelijkheden in de directe omgeving van steden. De inventarisatie van wandelpaden en -routes (§4.2.1) kan de basis leveren voor dergelijke initiatieven.

Bij het ontwikkelen van nieuwe routes is het belangrijk om, naast goed kaartmateriaal en promotie, ook veel aandacht te besteden aan de aanduiding van deze routes "in het veld" (markering). Daarnaast moeten de routes natuurlijk aansluiten op de wensen en behoeften van de doelgroep waarvoor deze ontwikkeld wordt. Het gaat hierbij om zaken als lengte, afstand tot de verblijfplaats, doorgaand of rondgaand, veiligheid, afwisseling, bezienswaardigheden en rustpunten.

Om mensen meer vrijheid te geven zou analoog aan het knooppuntensysteem voor fietsers een fijnmaziger knooppunten systeem voor wandelaars kunnen worden ontwikkeld⁴. Voordeel hiervan is dat ook niet-lange-afstandswandelaars dan aan hun trekken kunnen komen omdat ze hun eigen rondjes kunnen samenstellen.

Tot slot kunnen de wandelmogelijkheden in ons land ook een onderdeel uit gaan maken van de promotie van ons Nederland als vakantieland voor zowel binnenlandse en buitenlandse toeristen. Hierbij zou Toerisme Recreatie Nederland (TRN) een belangrijke rol kunnen spelen. Er zal in dit kader gewerkt moeten worden aan goed promotiemateriaal,

Combinatie met: fijnmazige inventarisatie van wandelpaden en -routes (§4.2.1), subsidies en andere regelingen (§4.3.1) en internationale samenwerking (§4.3.2).

⁴ Delen van Limburg en Noord-Brabant en Vlaanderen kennen reeds een dergelijk systeem voor fietsen. In dit systeem, dat ooit geïntroduceerd werd door een Belgische mijnwerker, zijn "in het veld" bepaalde punten gemarkeerd met nummers. Op elk knooppunt staat de richting voor de nabijgelegen knooppunten aangegeven. Fietsers met de knooppuntenkaart kunnen hiermee dan zelf hun route uitstippelen en volgen. In gebieden waar dit systeem is geïntroduceerd heeft dit tot een aanmerkelijke toename van het fietsen geleid.

LITERATUUR

Both, J. (1999), Op weg naar het bos. Een onderzoek naar trends in het verplaatsingsgedrag van bos- en natuurbezoekers 1962-1999. Doctoraalscriptie Sociale Geografie, Utrecht: Universiteit Utrecht.

Bruls, E.J., E. Hoogendam en L. van Leeuwen (1999), Vernieuwing in de openbare recreatie: ideeën uit het land. Den Haag Stichting Recreatie, in opdracht van de Directie Groene Ruimte en Recreatie, Ministerie van LNV.

Bruls, E.J., A.J. van Golen en M. van Middelkoop (2001; concept), Rood en groen in balans, een verkenning van groennormen en alternatieve benaderingen. (oktober 2001). Den Haag Stichting Recreatie, in opdracht van de Directie Groene Ruimte en Recreatie, Ministerie van LNV.

Dijkhuis, H. & L. Schrauwen (1991), Bereikbaarheid recreatieve bestemmingen in Brabant behoeft verbetering. Recreatie & Toerisme, april 1991, p. 26-30.

Duif, L. (1990), In de wandelgangen: een onderzoek naar de wandelmogelijkheden in de Brabantse bos- en natuurgebieden. Breda: NHTV, eindexamenscriptie.

Elzinga, G.J. en S. Tiebosch (1997), Kwaliteit van wandelroutes. Den Haag: Stichting Recreatie, Kennis- en Innovatiecentrum, in opdracht van Stichting Lange-Afstand-Wandelpaden te Amersfoort.

Goossen, C.M., F. Langers, J.F.A. Lous (1997), Indicatoren voor recreatieve kwaliteiten in het landelijk gebied. Wageningen, DLO-Staring Centrum, rapport 584

Goossen, M., M. Jókövi, B. Ploeger & S. de Vries (1998), De recreatievogel. Een visie op de ruimtelijke ontwikkeling van de recreatie. DLO-Staring Centrum, in opdracht van het Min. Van LNV, directie GRR.

Goossen, C.M. en F. Langers (1999). Kwaliteit van het landelijk gebied van Noord-Holland voor wandelen en fietsen. Wageningen. Staring centrum. Rapport 708. 50 blz.

Grontmij (1995), Bos en natuur; "open of gesloten?" Inventarisatie openstelling en toegankelijkheid bos- en natuurterreinen in Nederland. Zeist: Grontmij-Zeist, in opdracht van de directie Groene Ruimte en Recreatie van het ministerie van LNV.

Hoogendam, E. (2000), Beheer van recreatie: last of lust? Over hoe terreineigenaren met recreatie omgaan. Den Haag Stichting Recreatie, in opdracht van de Directie Groene Ruimte en Recreatie, Ministerie van LNV.

Hoogeveen, Y. & J. Vreke (red.) (2000) Proef op de zon : indicatoren voor de kwaliteit van de groene ruimte. Wageningen: Alterra, in opdracht van het ministerie van LNV

Kloosterman, M. (1996), Onderzoeksresultaten in een ander licht geplaatst. Weerwoord Bos en natuur... open of gesloten?. Recreatie en Toerisme Februari 1996, p. 28.

Ministerie van LNV (1998), Recreatie in kort bestek. Een analyse van positie en kansen voor komend LNV-beleid. Den Haag: Ministerie van LNV.

Moerdijk, L. (1995), Voet bij stuk: de betekenis van wet- en regelgeving voor vrije wandelaars. Wageningen: LUW, Wetenschapswinkel Rapportnr. 108.

Moerdijk, L.J., V. Bezemer, T.A. de Boer, J.C.A.M. Bervaes & S.C.J. Tiesbosch (1999), Op de fiets van stad naar buitengebied. Routekeuze en waardering door stadsbewoners. Wageningen: Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek ibn-dlo.

Nijenhuis, T. (2001), Niet overdreven dik of lang. Langeafstandsfietspaden. Volkskrant, zaterdag 9 juni 2001 (katern Traject).

Pleijte, M., R.P. Kranendonk, F. Langers, en Y. Hoogeveen (2000), WCL's ingekleurd. Monitoring en evaluatie van het beleid voor Waardevolle Cultuurlandschappen. Wageningen: Alterra, in opdracht van de Directie Groene Ruimte en Recreatie, Ministerie van LNV.

Projectbureau Lopende Zaken (red.) (2000), Stad en ommeland, inspirerende voorbeelden voor wandelaars en fietsers. Voorbeeldenboek, Stichting Wandelplatform-LAW & Stichting Landelijk Fietsplatform, Amersfoort.

Stichting Wandelplatform-LAW (2000), Vooruitlopen op de toekomst. Beleidsvisie 2000-2010. Amersfoort: Stichting Wandelplatform-LAW.

Geïnterviewd

Ton Romeijn, Stichting Wandelplatform LAW (Amersfoort 29 mei 2001)